

PRVNÍ BOJE OBČANSKÉ VÁLKY V RUSKU A RUDÁ ARMÁDA V ROCE 1918*

BOHUSLAV LITERA

Názory předáků bolševické strany na potřebu a charakter armády, když úspěšně přispěli k rozkladu staré carské armády, která byla ovšem z hlediska jejich ideologie podřízená a využívána vykořisťovatelskými třídami, prodělaly v několika málo měsících po říjnu 1917 velmi rychlý vývoj. Od nejasných představ o miliční či dobrovolnické armádě, až po pravidelné vojsko budované sice podle třídních zásad, avšak např. s plným využitím důstojníků a odborníků starého režimu.

Vytvoření nové armády, Dělnicko-rolnické rudé armády (RKKA), si vynutilo poznání, že Rudé gardy nejsou schopné zvládnout chaotickou situaci, která zachvátila zemi, ani formování protibolševické opozice a intervenci Ústředních mocností v čele s Německem, proti Rusku. Od jara 1918 proto nový komisař vojenských záležitostí L. Trockij s Leninovou podporou zahájil urychlené budování Rudé armády, jako armády proletářského státu a diktatury proletariátu a bolševické strany, i když se po organizační stránce odlišovala od tehdejších armád jen několika rysy.¹ Na přelomu června a července 1918 měla již RKKA zformovanou strukturu, kterou vzápětí prověřily skutečné boje.

* Studie byla zpracována v rámci Výzkumného záměru AV0Z80150510, jehož nositelem je Historický ústav AV ČR a grantu GA AV ČR IAA801040701, jehož nositelem je IMS FSV UK.

¹ Blíže viz např. Litera B., Ke vzniku Rudé armády 1918. *Slovanský přehled*, 2005, č. 3, s. 321–339.

První výstřely občanské války

Lenin považoval na jaře 1918 poněkud předčasně vnitřní boj za ukončený.² Při hodnocení vnějších hrozeb bolševickému režimu, ze strany Německa a Dohodových mocností, vycházel ze své teorie meziimperialistických rozporů, kterou formuloval ve svém pamfletu „Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu“ v roce 1916. Předpokládal, že tyto rozpory alespoň dočasně zabrání Německu i Dohodě v útoku na sovětské Rusko. V polovině května na společném zasedání VCIK a moskevského sovětu proto zdůrazňoval, že rozpory mezi imperialistickými státy vyústily v imperialistickou válku. Konkrétně rozlišoval dva hlavní rozpory: mimořádně silný mezi Německem a Velkou Británií, jehož hloubka „krajně stěžuje a téměř znemožňuje vytvoření svazku největších imperialistických mocností proti sovětské republice“. Druhý rozpor hledal mezi Japonskem a USA, který byl sice podle něho zastřený, ale jeho povaha opět brzdila tažení proti bolševickému režimu, protože hrozilo nebezpečí, že přeroste v otevřenou japonsko-americkou válku. Varoval ale, že se bloky mocností mohou v krátké době rozpadnout a „uvedené rozpory už nebudou naší záštitou.“³ Při řadě příležitostí tudíž zdůrazňoval, že sovětskou politikou musí být lavírování, ustupování a vyčkávání s tím, že musí podřídit všechno tomu, „abychom okamžik, kdy se mezinárodní imperialismus spojí proti nám, o několik týdnů oddálili.“⁴ Znamenalo to jít na další ústupky především Německu, které bylo jeho nejnebezpečnějším bezprostředním nepřitelem a pokusit se využít konfliktu mezi Ústředními mocnostmi a Dohodou k získání času.

První výstřely ruské občanské války padly vlastně již koncem roku 1917 a počátkem roku následujícího, kdy byly spojené s nastolováním bolševické moci na území ruské říše a odrážením prvních útoků protivníků, „bílých“. Území, které se podařilo bolševikům ovládnout na západě země, však vzápětí padlo do rukou Ústředních mocností. Z Ukrajiny se spolu s ustupující ruskou armádou a bolševiky stahovaly na východ také česko-

² Lenin V. I., *Sebrané spisy*. Sv. 39. Praha 1988, s. 254.

³ Lenin V. I., *Sebrané spisy*. Sv. 36. Praha 1988, s. 352–353. VCIK- Všeruský ústřední výkonný výbor. V obdobích mezi sjezdy sovětu byl v letech 1917–1937 nejvyšším zákonodárným orgánem sovětského Ruska a posléze Sovětského svazu. Koržichina T. P., *Sovětskoje gosudarstvo i jeho učreždenija*. Moskva 1994, s. 41.

⁴ Tamtéž, s. 274.

slovenské legie – Československý armádní sbor v Rusku o síle asi 50 tisíc dobře vycvičených, vyzbrojených a disciplinovaných vojáků. Chtěli bojovat po boku Francie a dalších dohodových států proti Ústředním mocnostem, především proti Rakousku-Uhersku. Postavení legionářů, formálně stále rakousko-uherských občanů, bylo velmi labilní a ve vztahu k nové bolševické vládě, zvláště po uzavření brestlitevského míru, velmi nejisté. Hrozilo jim zajetí a předání do rukou Ústředních mocností. Vojenská síla legií tuto možnost vylučovala, a proto bylo rozhodnuto přesunout sbor, jenž se prohlašoval za součást francouzské armády, do Francie, která je byla připravena ochotně přijmout a zajistit jejich přesun. Příslušnou dohodu dojednal v polovině února 1918 v Kyjevě s plukovníkem M. A. Muravjovem, pod jehož velením se sbor nacházel, T. G. Masaryk a francouzská vojenská mise. Legie se podle dohody, kterou schválila bolševická vláda, měly přesunout do Francie jako plně vyzbrojená jednotka Transsibiřskou magistrálou přes Vladivostok.⁵

Československá národní rada sice vyhlásila v začínající občanské válce v Rusku neutralitu legií, avšak již samotný začátek přesunu vyzbrojené, vycvičené a disciplinované jednotky, prakticky jediné silné bojeschopné jednotky na celém obrovském prostoru, přes ruské území od Bachmače na severní Ukrajině, Kursk a Voroněž do Penzy byl poznamenán incidenty a nedůvěrou bolševických předáků jak v ústředí, tak veličin na lokální úrovni. Jejich nejistotu ohledně motivů a poslání legií zvyšovalo vylodění malých britských a francouzských jednotek v březnu 1918 v Murmansku, jež vzápětí následovaly japonské, britské a americké jednotky ve Vladivostoku a posléze v dalších ruských přístavech a přilehlých regionech a v létě 1918 také v Zakavkazsku.

První československý vojenský transport (ešelon) z celkem 63 předpokládaných opustil Penzu 27. března v atmosféře dobré vůle a sovět v Penze jménem petrohradské rady lidových komisařů vydal instrukce úřadům dále na Transsibiřské magistrále, aby zajistily průjezd legií. Již následujícího dne, sotva transport překonal Volhu, ale sověty v Irkutsku a Omsku, které se obávaly japonské intervence, žádaly, aby legie nevstupovaly na Sibiř a byly přesunuty do Francie přes Archangelsk. Sovětská vláda sice jejich požadavkům nevyhověla, avšak například J. V. Stalin, komisař národností, zdůraz-

⁵ Z rozsáhlé literatury uvedme jen Pichlík K. – Klípa B. – Zabloudilová J., *Českoslovenští legionáři (1914–1920)*. Praha 1996, s. 171, která také obsahuje odkazy na další práce. Jen dva transporty byly přepraveny do Francie přes ruské severomořské přístavy.

ňoval, že za dané situace musí být legie zcela odzbrojeny a přesouvány do Vladivostoku po malých částech a nesmí jim být dovolena koncentrace v jedné oblasti. Následující týdny zabrala dlouhá a neplodná jednání mezi sovětskou vládou, francouzskými, britskými a československými orgány ohledně přepravy. Sověty v Penze, Samaře, Čeljabinsku, Omsku a řadě dalších místech zpomalovaly přepravu vznášením požadavků ohledně počtu transportů a jejich výzbroje, avšak zdržovaly se provokací. V důsledku toho první transport dorazil do Vladivostoku až koncem dubna, v příštích týdnech následovaný asi 12 dalšími. Velká většina sboru však ještě neprošla ani Čeljabinskem a 17 ešelonů se nacházelo dokonce stále ještě západně od Penzy.

Rozbuškou ve stále napjatější atmosféře, jež byla plná poplašných zpráv, se stal drobný incident v Čeljabinsku, k němuž došlo 14. května. V době, kdy se do města sjížděli delegáti československých legionářů jeden z propuštěných maďarských zajatců hodil na čs. transport kus železa a zranil legionáře. Poté, co legionáři údajného pachatele lynčovali, místní sovět jich několik uvěznil. Legionáři na to reagovali rozehráním sovětu. Když o dva dny později se omský sovět pokusil zabránit průjezdu dvou čs. vlaků na východ, došlo k ozbrojenému střetnutí, který sovětská historiografie považovala za počátek občanské války a zahraniční intervence.

Trockij reagoval na vývoj událostí 25. května z momentálního hlediska snad pochopitelným, avšak velice nešťastným rozkazem, jehož důsledky se v konečném součtu obrátily proti bolševikům. Sovětům ve městech a osadách podél Transsibiřské magistrály nařídil, že musejí legionáře odzbrojit a že „každý Čech kdekoliv u magistrály, u něhož bude nalezena zbraň, má být na místě zastřelen.“⁶ Stejný postoj vyjadřoval náčelník štábu RKKK S. I. Aralov v telegramu sovětům, který se legiím podařilo 23. května zachytit. Legionáři si uvědomili, že pokud se budou chtít dostat do Evropy, budou muset ovládnout Transsibiřskou magistrálu od Penzy až do Vladivostoku. Během dvou dnů obsadili Novo-Nikolajevsk a Čeljabinsk, kde zajali sovětského komisaře pro zásobování A. D. Cjurupu, který měl zajistit dodávky obilí ze Sibíře do Moskvy a Petrohradu, a do poloviny června obsadili klíčová města – Samaru, Ufu, Omsk s jeho sklady vojenského materiálu, v nichž se kromě tisíců pušek nacházelo mj. 168 kulometů, dále

⁶ Maksakov V. – Turnov A. V., *Chronika graždanskoj vojny v Sibiri. 1917–1918gg.* Moskva 1926, s. 168.

Tomsk a nakonec prakticky úplně kontrolovali magistrálu až k přechodu přes Jenisej v Krasnojarsku.⁷

Akce čs. legií povzbudila a zaktivizovala protibolševické síly. Dobrovolnická armáda, do jejíhož velení se po Kornilovově smrti v polovině dubna 1918 prosazoval gen. A. I. Děnikin, měla již více než 10 tisíc mužů a pokusila se, byť neúspěšně obsadit Kubáň. Generál P. N. Krasnov, který svého času přísahal, že nebude válčit proti bolševikům, se uchýlil na Don a v květnu zde byl zvolen atamanem donských kozáků. S německou vojenskou podporou vytvořil kozáckou armádu, která v následujících dvou měsících zlikvidovala sovětskou moc na Donu. Zde vyhlásil nezávislý protibolševický kozácký stát. Na jižním Urále akce čs. legií změnila osud vzpoury kozáků atamana A. I. Dutova, kteří povstali proti bolševikům již v listopadu 1917. Od března 1918 je však v prostoru železničních tratí Samara – Čeljabinsk – Omsk blokovaly a téměř zničily místní rudé oddíly pod velením V. K. Bljučera. Obsazení Samary, Čeljabinska dalších měst a důležitých železničních uzlů legionáři, zablokovalo pohyb Bljučerových jednotek a umožnilo Dutovovi, aby počátkem července opětovně obsadil Orenburg. Později, v listopadu 1918, se jeho vojsko stalo součástí armády admirála A. V. Kolčaka. Akce také umožnila, aby se v Samaře soustředily zbytky poslanců rozebraného Ústavodárného shromáždění a aby zde 8. června založili Výbor členů ústavodárného shromáždění (Komuč), který se prohlásil za prozatímní vládu, jež pretendovala na celoruskou působnost. Nicméně o dva týdny později v Omsku vznikla další prozatímní vláda Sibiře.⁸

Bolševický režim reagoval na novou situaci urychleným posilováním armády, jež se nacházela stále ještě ve stadiu zrodu. Na základě dekretu VCIK z 29. května „O přechodu k všeobecné mobilizaci dělníků a chudých rolníků do Rudé armády“, zahájila vláda a komisariát vojenství mobilizaci mužů vybraných oblastí. 12. června Lenin a Trockij podepsali dekret povolávající do služby v armádě muže ročníků 1893–1897 z některých újezdů Povolžského, Uralského a Západosibiřského vojenského okruhu, 17. června dělníků narozených v letech 1896 a 1897 z Moskvy.⁹ 29. června následovala série jejich dekretů, které povolávaly do armády dělníky z Petrohradu, úředníky a dělníky ročníků 1893–1897. Dále byli zmobilizováni muži, kteří

⁷ Pichlík K. – Klípa B. – Zabloudilová J., c. d., s. 176nn.

⁸ *Graždanskaja vojna i vojennaja intervencija v SSSR. Enciklopedija*. Moskva 1983, s. 193, 300, 202, 267. Dále jen jako Enciklopedija.

⁹ *Dekrety sovětskoj vlasti*, Tom II. Moskva 1959, s. 334–335.

sloužili v dělostřelectvu a ženijních jednotkách (ročníky 1893–1895) a bývalí důstojníci carské armády, lékaři, úředníci ročníků 1892–1897 z Moskvy, Petrohradu a dalších 7 gubernií a 54 újezdů Povolžského, Uralského a Západosibiřského vojenského okruhu.¹⁰

Mobilizaci doprovázely propagandistické mítinky, na nichž vystupoval Lenin, Trockij a další bolševičtí předáci. V Moskvě bylo do armády povoláno např. asi 10 tisíc mužů, v Petrohradě na 5 tisíc. To bylo považováno za uspokojivé množství a také důkaz revoluční oddanosti a vyspělosti dělnické třídy, avšak patrně daleko silnějším motivem ke vstupu do armády byla katastrofální zásobovací situace a více než hladové přídělky potravin. Nicméně mobilizace mužů ve třech vojenských okruzích, která měla posílit RKKA o 275 tisíc vojáků, jich ve skutečnosti dala jen asi 40 tisíc.¹¹

O měsíc později jednal o kritické situaci na východě Ruska ústřední výbor Ruské komunistické strany (bolševiků) (RKS(b)). Rozhodl se posílit bojovou morálku a bojeschopnost jednotek RKKA mobilizací členů bolševické strany, kteří měli jakoukoliv zkušenost s velením a vyslat je na frontu. Moskevské organizace bolševické strany prý vyslaly na Východní frontu přibližně 2 tisíce svých příslušníků, petrohradské pak asi 800. Celkově zde mělo do konce roku 1918 působit asi 25 tisíc členů bolševické strany.¹² Opět, avšak nikoliv zdaleka naposledy, se služba v armádě, resp. na kritických bojištích, stala hlavním testem loajality členů bolševické strany. Očekávalo se od nich, že posílí morální a politický stav jednotek a jejich bojeschopnost a že sami jim půjdou příkladem.

Sovětské jednotky, které operovaly v rozsáhlém prostoru Penza – Syrzaň – Samara – Simbirsk byly původně sloučeny v tzv. československý front. Usnesením rady lidových komisařů ze 13. června 1918 však bylo ze všech jednotek operujících v Povolží, na Urale a západní Sibiři, vytvořeno první sovětské operační velení – Východní front. Jeho nejvyšším velitelským orgánem se stala revoluční vojenská rada, kterou tvořil vrchní velitel fronty levý eser, a bývalý podplukovník carské armády M. A. Muravjov. Politickými komisaři byli jmenováni P. A. Kobozev, starý člen bolševické

¹⁰ *Dekrety sovětskoj vlasti*, Tom II, s. 438–440, 507–508, 508–510, 510–512. Šatagin N. I., *Organizacija i strojitelstvo sovětskoj armii v period inostrannoj vojennoj intervencii i graždanskoj vojny (1918–1920gg.)*. Moskva 1954, s. 76. Kljackin S. M., *Na zaščite Oktjabrja. Organizacija regularnoj armii i milicionnoje strojitelstvo v sovětskoj respublike. 1917–1920*. Moskva 1965, s. 194 nn.

¹¹ Trotsky L., *My Life*. New York 1970, s. 395 nn.

¹² *50 let vooruženych sil SSSR*. Moskva 1968, s. 44.

strany a reprezentant sovětské vlády na západní Sibiři a G. I. Blagonravov. Členem rady byl dále mj. K. A. Mechonošin. Prvním úkolem frontu bylo soustředit roztráštěné jednotky a formovat z nich vyšší jednotky – armády.

Politickým komisařem 1. armády, která operovala v prostoru Penza – Samara – Simbirsk – Kazaň byl jmenován O. J. Kalinin a především další stranický veterán Valerian Kujbyšev, který alespoň zpočátku měl daleko větší autoritu, zvláště vůči nejrůznějším sovětským orgánům a sovětům, než velitel 1. armády, jímž byl bývalý poručík carské armády M. N. Tuchačevskij. Z jednotek podléhajících 1. armádě byly postupně zformovány tři divize.

Základem 2. armády se staly různé jednotky rudých gard a dělnické oddíly, jejichž úkolem bylo zajišťovat zásobování měst potravinami, jež operovaly v prostoru Ufy – Samara a Čeljabinska. Jejím velitelem byl jmenován K. N. Blochin, komisaři S. I. Gusev, člen strany od roku 1898, a P. K. Šternberk. 3. armádu vytvořily opět nejrůznější jednotky, operující v prostoru Jekatěrinburgu, z nichž vznikly 4 divize a dvě brigády. Velitelem armády se stal P. I. Berzin, později M. M. Laševič. Základem 4. armády se staly jednotky tzv. Zvláštní armády, která válčila proti uralským kozákům. Z nich byly zformovány 1. a 2. nikolajevská divize. Součástí 1. divize se stal pluk, jemuž velel budoucí bolševický hrdina občanské války V. I. Čapajev. Jeho jednotka byla později rozšířena na brigádu a posléze na divizi. Vojska, která operovala v prostoru Kazaně, vytvořila 5. armádu. Celkové početní stavy všech pěti armád ale zprvu nepřesahovaly 45 tisíc mužů a přesto, že rudá vojska na Východní frontě dostala od 16. června do 5. srpna jako posilu 11 tisíc pěšáků a asi 500 jízdních vojáků, 136 kulometů, 19 děl a dokonce dalších 6 obrněných vlaků a 4 letadla, trpěla velkým nedostatkem výzbroje a výstroje.¹³

V souvislosti s rozmachem bojů v povodí Volhy vyčlenila sovětská vláda 2. srpna 25 milionů rublů na zformování volžské říční flotily složené hlavně z ozbrojených lodí a bárek. Urychlila také opravy letecké techniky a formování prvních leteckých oddílů. V září jich měla RKKa k dispozici 61 a nacházelo se v nich celkem asi 260 letadel různých typů.¹⁴

¹³ 50 let, s. 44n. Kljackin S. M., Na zaščite, s. 197nn. Šatagin N. I., *Organizacija*, s. 82nn. N. I. Šatagin uvádí, že podle archivních materiálů měla k 1. srpnu 1. armáda 12 851 vojáků, 3. armáda 24 691 mužů, 4. armáda 24 270 vojáků, 5. armáda 8918 mužů. Informace o početních stavech 2. armády nejsou k dispozici, ale byly zanedbatelné. Šatagin N. I., *Organizacija*, s. 84. V této souvislosti je nutné rozlišovat mezi jednotkami RKKa a jednotlivými rudými armádami, resp. jednotkami, které na obrovském území vznikaly ad hoc v jednotlivých oblastech.

¹⁴ 50 let, s. 46.

Akce československých legií a na ně navazující aktivizace protibolševických sil změnila ruskou vojenskou situaci z řady tvrdých a krutých lokálních střetů proti jednotlivým nepřátelským silám v kritické ohrožení bolševického režimu a boj „na život a smrt“. Do krajnosti vyostřila také vnitropolitickou situaci sovětského režimu. Katastrofální stav zásobování, nutnost nastolit radikální centralizaci zbylé výroby a orientovat ji výhradně na válečné potřeby v kombinaci s ideologickými postuláty vedly bolševickou vládu k tomu, že od června 1918 začala uplatňovat politiku tzv. válečného komunismu.

4. července se v Moskvě konečně sešel V. sjezd sovětů, který měl schválit novou ústavu RSFSR a projednat řadu zásadních problémů, včetně výstavby armády. Leví eseri, jediná legální strana, která ještě působila a která se rozhodně stavěla proti míru s Německem a řadě sociálně ekonomických opatření bolševické vlády, využili zasedání nejvyššího orgánu RSFSR, v němž měli 352 delegátů ze 1164. Požadovali skončení mírové politiky s Německem a postavili se také proti Leninově a Trockého koncepci formování armády. Lenin jejich požadavky následujícího dne tvrdě odmítl s tím, že koncepce levých eserů vytvářet partyzánské oddíly, které by bojovaly proti pravidelné imperialistické armádě, je absurdní a že budování armády v současném duchu musí pokračovat.¹⁵

Když však levý eser B. D. Kamkov řekl v přítomnosti německého vyslance Mirbacha, že se „diktatura proletariátu změnila v Mirbachovu diktaturu“ a že Lenin přeměnil Rusko v „lokaje německých imperialistů“, Sverdlov zasedání sjezdu urychleně skončil. Následujícího dne se nesešel, neboť leví eseri přistoupili k přímé akci. Zavraždili Mirbacha a pokusili se v Moskvě a některých městech vyvolat povstání proti bolševické politice smíru s Německem. Povstání tvrdě potlačily především věrné pluky lotyšských střelců, i když se boje v Jaroslavi, proti níž vyrazil oddíl vedený Frunzem, protáhly.¹⁶ Lenin a Sverdlov sice vyjádřili německému vyslanectví hlubokou lítost a své omluvy, ale v telegramu Stalinovi, který přebýval v Caricynu (dnešní Volgograd), Lenin vyslovoval velké obavy, že se sovětské Rusko nachází na pokraji války s Německem, která by pro něj byla zničující.¹⁷

¹⁵ Lenin V. I., *Sebrané spisy*. Sv. 36, s. 538.

¹⁶ Encyklopedija, s. 319. Spirin L., Razgrom mjatěža levých eserov v Moskvě 6–7 ijulja 1918 goda. *Vojenno-istoričeskij žurnal*, 1968, č. 8, s. 38–47. *Vojenno-istoričeskij žurnal* dále jen VIŽ.

¹⁷ Lenin V. I., *Sebrané spisy*, sv. 36, s. 757. Německá armáda, která připravovala na polovinu července velkou ofenzívu na rozhodující západní frontě, neměla ve skutečnosti sílu podni-

Sjezd sovětů pokračoval až 9. července již bez účasti levých eserů a jed-
nomyslně schválil usnesení k výstavbě RKKA, které předložil Trockij. Ten
ve svém projevu nastínil vizi silného vojska vyznačujícího se „ocelovou
revoluční disciplínou“, nadchnutého ideály dělnicko-rolnické revoluce.
Povinná vojenská služba jí měla dodat sílu, mobilizace bývalých důstojníků
znalosti a vojenští komisaři měli zajistit pevné spojení s bolševickým režimem.
Armáda měla střežit dělnicko-rolnický režim do té doby, dokud
nepovstane dělnická třída v Evropě a v očekávaných socialistických revolu-
cích nesvrhne vykořisťovatelské systémy, nezasadí smrtelnou ránu milita-
rismu a nevytvoří podmínky pro mír.¹⁸

V okamžiku, kdy Trockij hovořil ke sjezdu, byla skutečná realita horší
než si sám představoval, neboť kromě přetrvávajících bojů s levými esery
v některých městech se hroutila Východní fronta. Její velitel, levý eser
M. A. Muravjov, nechal totiž pozatýkat několik velitelů, včetně Tuchačev-
ského, prohlásil se vrchním velitelem a vyzval československé legie ke spo-
lečnému boji proti Německu. Současně velitel 2. armády Východního fron-
tu F. E. Maxim, bývalý plukovník carské armády, přeběhl ke Komuči, kde
se stal jedním z velitelů jeho Národní armády. Lenin a Trockij postavili
Muravjova mimo zákon a vzpouru zlikvidoval předseda simbirského
gubernského výboru I. Varejkis, který ho pozval k jednáním. Místo rozho-
vorů byl Muravjov zavražděn a jeho oddíl, zbavený velení, již snadno
odzbrojili vojáci věrní Varejkisovi. 10. července byl velitelem Východního
frontu jmenován I. I. Vacetis, dosavadní velitel divize lotyšských střelců.¹⁹

V této době získával první zkušenosti s vojenskou problematikou
J. V. Stalin, který pobýval v Caricynu na Volze. Sem byl vyslán jako mimo-
řádný zmocněnec sovětské vlády, který měl zajistit „výkup“ a dopravu obilí
z Povolží a severního Kavkazu do Moskvy. Do města dorazil obrněným vla-
kem počátkem června v doprovodu oddílu Rudých gard a dvou obrněných
vozů, které mu měly zajistit autoritu. Stalin však stál před totálním neú-

kat větší akce i na východě. Ostatně z německého hlediska bylo sovětské Rusko vedlejší veli-
činou. Německá vojska na východě vystavená útokům partyzánů rychle slábla a podléhala
dezintegraci. Jejich velitelé ostatně nepovažovali za možné, že by byla schopná provést
jakoukoliv větší akci proti Rusku. White J. W., *National Communism and World Revolution:
The Political Consequences of German Military Withdrawal from the Baltic Area in 1918–19.*
Europe – Asia Studies, vol. 46, No. 8 (December 1994), s. 1358.

¹⁸ Trockij L., *Kak vooružalas revoljucija*. Tom I, Moskva 1923, s. 303nn.

¹⁹ Mlečin L., *Russkaja armija meždu Trockim i Stalinym*. Moskva 2002, s. 281nn. Podle sovětské
verze událostí Muravjov zahynul v přestřelce. *Enciklopedija*, s. 362n, 87.

spěchem, neboť železniční trať dál na jih k obilným oblastem přerušili Krasnovovovi kozáci, jehož vojska (asi 45 tisíc mužů) zahájila tažení proti Caricynu. Ve městě sice sídlilo velitelství Severokavkazského vojenského okruhu, jeho členové však dorazili do města jen krátce před Stalinem a teprve shromažďovali všechny dostupné jednotky k obraně města. Stalin zprvu informoval Lenina jen o záležitosti s dopravou obilí, avšak 22. června Leninovi a Trockému telegrafoval, že sice nechtěl převzít žádnou vojenskou funkci, avšak nyní cítí, že nemůže postupovat jinak, zvláště když ho štáb okruhu vtahuje do vojenských záležitostí. Žádal proto, aby dostal oficiální vojenské pravomoci, aby mohl sesazovat a jmenovat vojenské velitele. Později, 10. července, se již obrátil na Lenina s kritikou vojenských specialistů, kteří nebyli podle něho psychologicky připraveni vést rozhodný boj proti kontrarevoluci. Zdůraznil, že on sám bude, bez ohledu na postoj Moskvy (Trockého), bez formalit sesazovat „ty špatné velitele i komisaře, kteří škodí věci“ a skutečnost, že nemá žádný „papír“ od Trockého v ruce, mu v tom nezabrání.²⁰

Intervence

Operace československých legií ukázala, že disciplinované, dobře vycvičené vojsko má předpoklad dosáhnout až překvapivých výsledků, avšak dohodoví spojenci nebyli připraveni ji využít. Zcela rozhodující význam měl pro sovětské Rusko však stále ještě postup Německa. Bolševičtí předáci zažili dlouhý týden obrovské nejistoty po zavraždění vyslance Mirbacha v Moskvě. Pokoušeli se Německo neutralizovat návrhem velkorysé tajné vojensko-hospodářské smlouvy, avšak německé velení považovalo za zcela prioritní výhradně západní frontu ve Francii a vojensky proti sovětskému Rusku nezasáhlo.

Nejvyšší spojeneckou válečnou radu dohodových mocností v Paříži přesvědčil teprve vývoj, že bolševici nemají reálnou moc a nevytvořili efektivní armádu.²¹ Nejvyšší spojenecká válečná rada došla 2. července k závěru, že intervence v Rusku je nezbytně nutná k vítězství ve válce a vyzvala amerického prezidenta W. Wilsona, aby podpořil japonskou expedici na Sibiř. Wilson sice vyslovil souhlas, avšak celkový početní stav amerických

²⁰ Stalin J. V., *Spisy*. Sv. 4, Praha 1951, s. 119–120. Mlečin L., *Ruskaja armija*, s. 267.

²¹ *Foreign Relations of the United States: Russia*, vol. II. Washington 1935, s. 242.

a japonských vojáků omezil na pouhých 14 tisíc, což zdaleka nestačilo k vedení větších operací. Potvrdil však princip intervence. 6. července vyhlásili Spojenci dočasný protektorát nad Vladivostokem a uzavřeli dohodu s murmanských sovětem o autonomním statutu oblasti a o právu Spojenců cvičit a velet ruským vojskům. Petrohradský vojenský sovět sice vyslal na sever proti postupujícím spojeneckým vojákům, jichž zde koncem června bylo asi 2500, dva ešelony, asi 800 mužů, ti se však nechali bez boje odzbrojit. Velitel spojeneckého uskupení gen. Maynard tak k 8. červenci kontroloval polovinu železnice z Murmanska do Petrohradu.²²

Vzhledem k tomu, že čs. legie kontrolovaly většinu Transsibiřské magistrály a předmostí na řece Volze, dohodové spojenecké velení obecně předpokládalo, že podniknou útok na směrem na Simbirsk a Čeljabinsk, dále na sever na Jekaterinburg a že se po dalším tažení spojí se spojeneckými vojsky, která měla postupovat od Archangelska. Zde se v létě 1918 vylodilo několik dalších výsadek s asi 31 tisíci vojáků, proti nimž stály jen slabé jednotky RKKA. Celkově nepříliš reálný záměr dohodových států tak předpokládal, že se na obrovském prostoru spojí jednotky vyloděné na severu se sibiřskými protibolševickými armádami a spojeneckými jednotkami, které operovaly na Dálném východě.²³

V létě 1918 se kritickou frontou, na níž se odehrávaly bojové operace závislé na přesunech vojsk po železniční síti, stala Východní fronta. Ta se po Muravjevově povstání téměř zhroutila a její nový velitel Vacetis se jí pokoušel stabilizovat. 22. července však dobyl jízdní oddíl bělogvardějců strategicky významný Simbirsk, kde RKKA utrpěla potupnou porážku. O několik dnů ztratila Jekaterinburg a 6. srpna i Kazaň, kde čs. legie ukořistily ruský zlatý poklad.²⁴ Dobytím uvedených měst si legie a bělogvar-

²² Maynard Ch., *The Murmansk Venture*. New York 1971, s. 43nn. *Iz Istorii graždanskoj vojny v SSSR*. Tom I, Moskva 1960, s. 29.

²³ Moore P., *Stamping Out the Virus. Allied Intervention in the Russian Civil War, 1918–1920*. Atglen 2002, s. 14nn. *50 let*, s. 54n.

²⁴ Okolo osudu pokladu koluje dodnes množství spekulací. V Kazani ukořistili 6. srpna legionáři ruský státní poklad – více než 500 tun zlata. Když byl v květnu 1920 vrácen do Státní banky, chyběla z něho více než třetina, 181 tun. V průběhu 22 měsíců několikrát změnil místo uložení a třikrát majitele. Nejdélší dobu 14 měsíců, ho měl v rukách „nejvyšší vládce Ruska“ admirál Kolčak. Je doloženo, že největší množství pokladu zmizelo právě v této době, neboť z něho platil za dodávky zbraní, kryl půjčky na vedení války. Části se zmocnili atamani Semjonov, Kalmykov. Zdá se, že z pokladu přišly do Československa jen zlomky. Jeho drtivá část zmizela v Rusku. Sládek Zd., *Ruský zlatý poklad. Slovanský přehled*, 1965, č. 1, s. 145.

dějci vytvořili solidní předmostí k dalšímu postupu na západ. Dezorganizované sovětské oddíly se uchytily až na březích Volhy v oblasti Svižajska, kam bolševici směřovali naléhavé posily a kam je přijel povzbuzovat a nastolit tvrdou disciplínu ve svém proslulém vlaku Trockij. Každému veliteli a komisaři, jehož jednotka by ustoupila ze svých pozic, hrozil popravou.²⁵

Ztráta Simbirska působila v Moskvě jako výbuch bomby. Situaci se zabýval celý ústřední výbor bolševické strany 29. července. Východní frontu prohlásil za hlavní s tím, že se o osudu celé ruské revoluce rozhoduje na Volze a na Urale. Došel k závěru, že jednotky RKKA neměly jasné velení, že velitelé jsou nezkušení a nespolehliví, političtí komisaři že postrádali revoluční odhodlanost a oddanost revoluci.²⁶ Všichni členové bolševické strany, kteří selhali, byli sesazeni ze svých postů a vyloučeni ze strany. Ústřední výbor současně nařídil další mobilizaci členů strany, kteří měli posílit bojového ducha armády Východní fronty. Z Moskvy sem bylo posláno v létě 1918 asi 2000 členů bolševické strany, z Petrohradu 800, z vladimírské stranické organizace na 500 atd., i když celkové počty nejsou k dispozici. Na Východní frontu a jiné ohrožené fronty vysílala bolševická strana organizátory, kteří spolu s osvědčenými většinou místními polními vojenskými veliteli formovali z samostatně působících nesourodých oddílů kompaktnější vyšší jednotky RKKA s pevnou strukturou. Tak vznikla např. 1. sibiřská „železná“ divize, kterou formoval G. D. Gaj a která se stala jednou ze sovětských úderných divizí na Východní a později i jiných frontách.²⁷

Součástí posilování RKKA byla série dalších mobilizací mužů do armády z vybraných újezdů, gubernií a vojenských okruhů. Od 12. června do 29. srpna tak bylo do RKKA povoláno dalších asi 540 tisíc mužů. Speciální mobilizace dělníků, kteří v carské armádě zastávali poddůstojnické funkce, vyhlášená 2. srpna, dala RKKA dalších 17 800 vojáků, jimž byl přislíbený urychlený postup na velitelské funkce. Současně začali být poprvé podle dekretu rady lidových komisařů z 29. července ve velkých počtech mobilizováni bývalí důstojníci a specialisté carské armády. Tehdy byl do RKKA

²⁵ Bubnov A. – Pokrovskij M. – Thomas J., *Dějiny občanské války v Rusku 1917–1921*. Praha, b.r., s. 350. U Svižajska se rozpadl pluk RKKA a Trockij nechal popravít jeho velitele a politického komisaře pluku, jako osoby odpovědné za jednotku. Stalinova skupina se proti tomu bouřila a Trockému to nikdy nezapomněla.

²⁶ *Iz istorii graždanskoj vojny v SSSR. Sbornik dokumentov i materialov*. Tom 1, Moskva 1960, s. 344–346.

²⁷ *Encyklopedija*, s. 171, 138. Divize se od poloviny listopadu 1918 oficiálně nazývala 24. simbirska železná divize.

povolán mj. bývalý štábní kapitán A. Vasilevskij či poddůstojník jezdeckta G. K. Žukov, kteří se později stali jedněmi z nejlepších velitelů RKKK. Mobilizace umožnily do konce srpna zformovat celkem 29 pěších a 1 jezdeckou divizi. Na Východní frontě bylo zformováno v průběhu léta 14 pěších divizí.²⁸

Strategická situace se však vyvíjela dále v neprospěch sovětů. Východní frontu sice považoval Lenin a Trockij za hlavní, ale bolševický režim byl ohrožen také z jihu. V polovině července (13. 7.) zde Děnikinova Dobrovolnická armáda obsadila Tichoreck a kozácká Donská armáda gen. A. Krasnova v počtu asi 45 tisíc mužů od západu izolovala Caricyn a vedla útok na město.²⁹ Sovětské jednotky se zde skládaly z obvyklé směsice nejrůznějších jednotek či spíše ozbrojených tlup a band, partyzánských oddílů a jednotek, které sem byly vytlačeny z Ukrajiny. Velitelem nejsilnější z nich, tzv. Vorošilovovy skupiny, byl K. J. Vorošilov, který se současně stal neoficiálním mluvčím těchto neškolených, často nevzdělaných, nezbytně však statečných a charismatických rudých velitelů, kteří svoje postavení v čele vojsk museli denně obhajovat.³⁰ Těmto samostatným, soběstačným velitelům bylo však z osobního i ideologického hlediska krajně proti mysli, aby jim veleli příslušníci nedávno svržených „vykořisťovatelských“ tříd v podobě vojenských specialistů.

Ohrožení města Caricynu spojilo J. V. Stalina s těmito rudými vojenskými veliteli, kteří sdíleli podobné názory a kteří se ochotně podřídili jeho vedení. Stalin byl ostatně členem tehdejšího politbyra bolševické strany. Stalin a Vorošilov uspořádali 17. července konferenci místních stranických a sovětských činitelů, na níž projednávali stav velení fronty v Caricynu. Shledali ho v rozkladu. O dva dny později dostal Stalin od komisariátu vojenství skutečně příkaz, aby v Severokavkazském vojenském okruhu vytvořil vojenskou radu, která by „nastolila pořádek, zkonsolidovala oddí-

²⁸ Kljackin S. M., *Na zaščiťe*, s. 210nn. Šatagin N. I., *Organizacija*, s. 84nn.

²⁹ Poměr kozáků k událostem v Rusku byl rozporuplný. Část mladších podpořila revoluci, bohatší jih byl odhodlaný bránit svá historická a pozemková privilegia. Vztahy kozáků s „bílymi“ byly plné napětí a také vztah bolševiků vůči kozákům byl velmi složitý, většinou plný nedůvěry. Pokus bolševického vedení, které za občanské války využívalo kozáckých zdrojů, „zlikvidovat revoluční cestou“ kulacké kozáctvo, vyvolal počátkem roku 1919 v Donské oblasti povstání, jež sehrálo jednu z nejdůležitějších rolí občanské války. Zabránilo RKKK v dalším postupu na jih a umožnilo Děnikinovi přejít do ofenzív. K problematice blíže např. Mironov F., *Tichij Don v 1917–1921 gg.* Moskva 1997.

³⁰ K charakteristice blíže např. Bubnov A. – Pokrovskij M. – Thomas J., *Dějiny občanské války v Rusku 1917–1921.* Praha b.r., s. 234.

ly ve vojenské jednotky, vytvořila příslušné velení.“ Prvním rozkazem nové vojenské rady okruhu se Stalin jmenoval jejím předsedou, komisařem jmenoval S. K. Minina, A. N. Kovalevského dočasným vojenským specialistou a Vorošilova jeho pomocníkem.³¹

Realita byla však jiná. Vorošilov se záhy stal členem rady a převzal vojenské velení. Stalin současně nařídil místní organizaci Čeky, aby uvěznila asi 5000 bývalých důstojníků carské armády a příslušníků „vykořisťovatelských“ tříd. Jako patrně první sovětský předák použil principu zajištění a stability týlu odstraněním či likvidací veškerých potenciálních protivníků. Leninovi svoje kroky vysvětloval 5. srpna tím, že „situace na jihu není právě snadná. Vojenská rada dostala zcela rozvrácené dědictví, rozvrácené zčásti netečností bývalého vojenského velitele, zčásti spiknutím osob, přibraných vojenským velitelem do různých oddělení vojenského okruhu. Bylo nutno začít všechno znovu...“³² Za svoji nevyřčenou zásluhu nepochybně počítal řadu kroků, včetně „včasného odstranění tak zvaných /vojenských/ odborníků... což umožnilo získat na svou stranu /sovětské/ vojenské jednotky a zavést v nich železnou kázeň.“³³

Z nejrůznějších vojenských oddílů a partyzánských jednotek zde vznikaly pravidelné jednotky, jímž veleli jejich původní velitelé a které neměly vojenské speciality. Do obrany města byl zapojen také 1. socialistický jízdni pluk u jehož zrodu stál poddůstojník jízdy carské armády a zástupce velitele pluku Semjon M. Budonnyj. Jeho setkání s Vorošilovem a Stalinem, z něhož bolševická propaganda později vytvořila legendu, ho přivedlo ke vznikající Stalinově caricynské skupině, která do doprovázela do konce života. Budonnyj prý tehdy přesvědčil Vorošilova o možnostech a významu jezdeckta jako samostatné bojové síly, nikoliv jen jako podpory pěchoty a o možnostech využití strategické mobility jezdeckta. Podle sovětských údajů měl Vorošilov k dispozici na frontě u Caricynu asi 42 tisíc „bodáků a šavlí“, tj. pěšáků a jezdeckta. Čelili útoku asi 45 tisíc mužů gen. Krasnova, kteří do počátku srpna přerušili spojení strategicky důležitého města jak s jihem země, tak především s Moskvou.³⁴

³¹ Aksinskij V., *Kliment Jefremovič Vorošilov*. Moskva 1974, s. 64. *Direktivny kommandovanija frontov Krasnoj Armii*. Tom 1, Moskva 1969, s. 286.

³² Stalin J. V., *Spisy*. Sv. 4, s. 121.

³³ *Ibidem*, s. 123.

³⁴ *Enciklopedija*, s. 405nn. Sovětské údaje o počtech vojáků jsou uváděny buď v počtech „bodáků“ či „šavlí“, nebo v celkových počtech. Podíl „bodáků a šavlí“, tj. skutečných bojovníků, však tvořil jen asi pětinu či čtvrtinu celkových početních stavů armád.

Bojová morálka sovětských vojsk byla až na výjimky slabá a šířící se útluky do nepřátelského tábora posilovaly pochybnosti ohledně vojenských specialistů. Samotný Lenin s odvoláváním na jejich nespolehlivost požadoval jejich nahrazení komunisty. Trockij jejich nasazení hájil s tím, že komunisté nemohou nahradit inženýry a zdůrazňoval, že bojové zkušenosti a koncentrační tábory, resp. tvrdé tresty, povedou k radikálnímu zlepšení stavu.³⁵

V polovině srpna 1918 byla sovětská republika obklopena těsným sevřením front. Její nepřátelé kontrolovali tři čtvrtiny území země, na němž se nacházela většina průmyslových podniků a téměř všechna ložiska surovin, paliv a navíc rozhodující zemědělské oblasti. Bělogvardějci obsadili také velké muniční továrny v Iževsku a Votkinsku. Ze 190 milionů obyvatel země nyní bolševici kontrolovali jen asi 64 milionů, tj. třetinu. Několikeré mobilizace do armády sice zvýšily její početní stavy na více než půl milionu, z nichž ovšem pouze 323 tisíc mělo zbraně; úspěchů v boji dosáhly zatím jen některé, v podstatě izolované jednotky. Na rozhodující Východní frontě měla RKKa podle sovětských údajů asi 68–70 tisíc „bodáků a šavlí“.³⁶ Vše nasvědčovalo tomu, že se blíží konec bolševického režimu. Během měsíce se však situace od základů změnila.

Pragmatické sovětské vedení vedlo v této době s Německem, které došlo k závěru, že jeho pád by byl proti německým zájmům, rozhovory o další smlouvě, jež by doplnila brestlitevskou. Sověti opět přijali tvrdé německé finanční, ekonomické a územní požadavky a počátkem srpna byla smlouva připravena k podpisu, i když příprava dvou tajných nót oddálila její podpis až na 27. srpen. Výměnou za řadu ekonomických a dalších ústupků Lenin vynikajícím způsobem využil německých problémů a krachu jeho ofenzívy na západní frontě k tomu, aby zbavil sovětské Rusko nejnebezpečnějšího nepřítele. Sovětské Rusko dokonce navázalo vojenské vztahy s Německem, které byly zcela v jeho intencích. Zavázalo se například, že sovětské síly vytlačí spojenecké jednotky ze severního Ruska a Baku a pokud by toho nebylo schopno, předpokládala se německá vojenská účast v operacích. Stejně tak se Rusko zavázalo, že podnikne všechna opatření, aby zlikvidovalo povstání čs. legií a Děnikinovy Dobrovolnické armády. Německo se na druhé straně zavázalo, že nebude podporovat Krasnovova vojska a že nepodpoří turecké akce na Kavkaze.³⁷

³⁵ *The Trotsky Papers 1917–1922*, ed. by J. van Meijer. Vol. 1, Hague 1964, s. 91, 107.

³⁶ *50 let*, s. 41, 49. Šatagin I. I., *Organizacija*, s. 129nn.

³⁷ Wheeler-Bennett J. W., *Brest-Litovsk. The Forgotten Peace*. London 1938, s. 341nn. Text smlouvy, dvou tajných nót a finanční smlouvy Tamtéž, s. 427, 435, 439.

Podstatné bylo, že si bolševický režim uvolnil ruce na západě vůči Německu a okamžitě, ještě před oficiálním podpisem smlouvy, toho v maximální míře využil. Nejvyšší vojenská rada totiž na Leninův příkaz začala již 10. srpna přesunovat uvolněná vojska ze západu země na východ. Koncem července 1918 měla sovětská armáda na Východní frontě 42 tisíc „bodáků“, 1,5 tisíce „šavlí“, asi 110 děl, na 700 kulometů a 19 obrněných vlaků proti nimž podle sovětských údajů stálo asi 42 tisíc „bodáků“ a do 10,5 tisíce „šavlí“ bílých, kteří měli mít k dispozici na 150–190 děl, okolo 600 kulometů a 16–20 obrněných vlaků. Po přísunu posil ze západní fronty měla počátkem září RKKK na Východní frontě celkem 67,5 tisíce „bodáků a šavlí“, 264 děl, 1130 kulometů, 8 obrněných vozidel a 17 obrněných vlaků a také 31 letadel. Další posily byly ještě na cestě. Nepřítel podle těchto údajů měl, spolu s iževsko-votkinskými povstalci v týlu sovětské armády, asi 53–63 tisíce „bodáků a šavlí“, 165–220 děl, 590–720 kulometů, asi 4–5 obrněných vlaků a 6–8 letadel.³⁸ Z přesunu vojsk ze západu těžily také ostatní úseky fronty, ať již krycí jednotky stojící na severu proti spojeneckým jednotkám, tak zvláště fronta na jihu, kde se do 7. září podařilo rudým vojskům zatlačit kozáky od Volhy až za Don a odrazit první útok proti Caricynu.³⁹

Východisko z kritických situací vidělo sovětské vedení v centralizaci a krajním využití prostředků, které mělo k dispozici. První krok k centralizaci vojsk učinilo 19. srpna, kdy po krátké přípravě schválila rada lidových komisařů dekret „O sjednocení všech ozbrojených sil Republiky pod lidový komisařát vojenství“. Dekret stanovil, že všechny ozbrojené síly zformované a dosud podřízené různým komisařátům (vojenství, financí, aj.), přecházejí do podřízenosti komisařátu vojenství. Vojska Čeky zůstala zatím nezávislá a uvedený dekret se na ně vztahoval až 15. listopadu 1918.⁴⁰

Rudý teror, ozbrojený tábor

Při návratu ze shromáždění v moskevské továrně spáchala 30. srpna 1918 eserka F. Kaplanová na Lenina atentát a těžce ho zranila. Téhož dne člen tajné důstojnické organizace zavraždil v Petrohradě tamního velitele

³⁸ *Enciklopedija*, s. 18, 376.

³⁹ *Enciklopedija*, s. 407. Koncem září měla jen samotná sovětská 10. armáda bránící Caricyn asi 40 tisíc „bodáků a šavlí“, 200 kulometů, 152 děl a 13 obrněných vlaků.

⁴⁰ Kljackin S. M., *Na zasačite*, s. 217n.

Čeky M. Urického. Lenin byl po několik týdnů vyřazen z aktivní práce a zranění z atentátu trvale ovlivnilo jeho zdravotní stav. Atentáty dále vyostřily krajně napjatou atmosféru a bolševici si je vzali za záminku k drastické akci. Sverdlov ještě téhož dne vyzval dělnickou třídu k teroru „proti všem nepřátelům revoluce“. O tři dny později, 2. září, přijal Všeruský ústřední výkonný výbor oficiální dekret „O přeměně sovětské republiky ve vojenský tábor“, který zaváděl „rudý teror“ proti buržoasii a jejím agentům. Vyhlašoval, že „všechny síly a zdroje“ země musejí být určeny pro „ozbrojený boj proti cizím agresorům“. Každý občan byl povinný se zapojit do práce či boje za národní obranu. Lenin později, 3. října 1918, v dopise společnému zasedání VCIK a moskevského sovětu se zástupci sovětů zdůraznil, „Rozhodli jsme se, že budeme mít milionovou armádu k jaru, teď potřebujeme armádu třímilionovou.“⁴¹ Dekret současně vytvářel nový vojenský orgán, Revoluční vojenskou radu (Revolucionnyj vojennyj sověť Respubliki, Revvojensovět), jako orgán pro řízení všech ozbrojených sil, sjednocení činnosti vojenských orgánů a velení vojenským operacím.⁴²

Problém vytvoření jednotného orgánu, který by soustřeďoval a koordinoval veškeré vedení války se diskutoval již v srpnu. Na jeho vytvoření několikrát naléhal Podvojskij, A. I. Jedorov, předseda Nejvyšší atestační komise komisariátu obrany, či S. I. Aralov. Dekret stanovoval, že předsedou Revvojensovětu je komisař obrany, kterého formálně schyloval VCIK, sovětská vláda jmenovala jeho členy. Prvním předsedou Revvojensovětu se stal Trockij, Vacetis byl jmenován vrchním velitelem, jeho členy K. Ch. Daniševskij, N. A. Kobozev, K. A. Mechonošin, F. F. Rakolnikov, A. P. Rozengolc, I. N. Smirnov. Vzápětí byl orgán rozšířen ještě o Aralova, Podvojského, K. K. Jureněva a M. Skljanského, který se stal zástupcem Trockého, přičemž většinu členů Revvojensovětu bylo možné považovat za stoupence Trockého.⁴³

Pravomoci Revvojensovětu definovalo usnesení VCIK ze 30. září, podle něhož byl nejvyšším vojenským orgánem v zemi, jemuž byly podřízeny všechny prostředky nutné k vedení války. Sovětské orgány byly povinny přednostně vyhovět jeho požadavkům, přímo mu byly podřízeny všechny vojenské jednotky a organizace. Řídil se však direktivami ústředního výboru bolševické strany. Nejvyšší vojenská rada byla rozpuštěna a její štáb v čele

⁴¹ Lenin V. I., *Spisy*. Sv. 28. Praha 1954, s. 98.

⁴² *Dekrety sovětskoj vlasti*, Tom III, Moskva 1964, s. 268.

⁴³ *50 let*, s. 47.

s N. I. Ratellem přešel pod pravomoc Revvojensovětu, který také měl zajišťovat týlové zabezpečení RKKK, formování a výcvik jednotek apod. Vzhledem k tomu, že jedním z jeho nejdůležitějších úkolů bylo bezprostřední velení bojovým jednotkám a vojskům na frontě, tzv. dějstvující Krasnoj armii, pro které ale neměl vytvořeno patřičně silné organizační zázemí, musel být 8. listopadu vytvořen sloučením některých správ štábu Revvojensovětu nový Polní štáb. Jeho prostřednictvím Revvojensovět řídil veškerou bojovou činnost RKKK. Prvním náčelníkem štábu se stal F. V. Kostajev.⁴⁴

První rozkaz vydal Trockij 6. září v sídle svého velitelství na Východní frontě v Arzamasu. Vyhlásil jím výše uvedené skutečnosti, včetně vytvoření a složení Revvojensovětu s tím, že se stal jeho předsedou a Vacetis „velitelem všech ozbrojených sil republiky“.⁴⁵ Následným rozkazem z 11. září vytvořil Revvojensovět fronty a jejich štáby a jmenoval jejich velitele. V čele každého frontu a armády stála revoluční vojenská rada ve složení: velitel, kterým byl vojenský specialista, a dva političtí komisaři. Kromě již existujícího Východního frontu byl na základě severních a severozápadních krycích jednotek a jednotek na severu a jihozápadě vytvořen Severní a Jižní front s veliteli D. P. Parským a P. P. Sytinem a Západní rajon obrany, který byl později přeměněn také ve front, jehož velitelem byl A. E. Sněsarev. Velení Východního frontu převzal S. S. Kameněv. Ve všech případech se jednalo o bývalé generály, v případě Kameněva o plukovníka carské armády. Revoluční vojenské rady front byly bezprostředně podřízeny Revvojensovětu republiky a jeho prostřednictvím a dalšími liniemi ÚV bolševické strany. Počátkem října 1918 měla RKKK ve 12 armádách, které operovaly na třech frontách, 34 střelecké a 1 jezdeckou divizi.⁴⁶

Výše uvedenými opatřeními vytvořil Trockij téměř klasickou centralizovanou strukturu velení. Nejvyšší orgán tvořily vojenské revoluční rady, přičemž vrchní velitel a velitelé front a armád měli rozhodující slovo a teoretickou volnost ve strategických a operačních otázkách, v nichž byli pod-

⁴⁴ *Dekrety sovětskoj vlasti*. Tom III, s. 372, 373. *Enciklopedija*, s. 463. Malcev N. A., Organ vyššej vojennoj vlasti. *VIZ*, 1988, č. 9, s. 89n. K diskusím ohledně vytvoření Revvojensovětu viz: Popov A., Iz istorii sozdanija Revvojensoveta Respubliki. *VIZ*, 1967, č. 2, s. 96–101. V jiných sovětských pracích se však uvádí, že Polní štáb vznikl již 2. října a jeho prvním náčelníkem měl být bývalý náčelník štábu Východního frontu P. M. Majgur. *50 let*, s. 47.

⁴⁵ *Chrestomatija po Otčestvennoj istorii (1914–1945gg)*. Pod red. A. F. Kiseleva – J. M. Ščagina. Moskva 1996, s. 200–201.

⁴⁶ *50 let*, s. 47n. Ke struktuře velení front a armád viz: Šatagin N. I., *Organizacija*, s. 96nn. Kljackin S. M., *Na zaščite*, s. 227n.

řízení jen nadřízeným velitelstvím. Jejich rozkazy ovšem museli kontrasyg-novat političtí komisaři. Pokud svůj podpis odmítli, většinou to znamenalo, že velitele podezřívají z „kontrarevolučních úmyslů“ a případ řešily orgány Čeky. V jiných případech řešily rozpory nadřízená velitelství, i když složité vztahy mezi vojenskými a politickými orgány, resp. bolševickou stranou a jejími vrcholnými činiteli, umožňovaly neortodoxní postupy. Množství dezercí na Východní frontě vedlo Lenina a bolševiky k závěru, že nastal nejvyšší čas, aby bolševická strana začala vychovávat vlastní velitele. Revvo-jensověť proto 7. října 1918 schválil vytvoření Akademie generálního štábu, která se 183 studenty začala fungovat v prosinci téhož roku.⁴⁷

Dotváření velitelské struktury Rudé armády probíhalo na pozadí obra-tu v bojích na Východní frontě. Jednotky 5. a 2. armády zde 5. září zahájily útok proti Kazani, který přerostl v několikadenní bitvu, v níž 10. září Rudá armáda vytlačila slabší čs. legie a bělogvardějce z města. Tuchačev-ského 1. armáda se 9. září připojila k útoku proti Simbirsku, při němž se vyznamenala „Železná divize“, která o tři dny později vytlačila nepřítele za Volhu. Po tomto úspěchu Vacetis nařídil 12. září provést generální ofenzí-vu na celé frontě. 3. armáda v ní měla obsadit strategicky významný Jeka-těrinburg, což se jí ale nepodařilo. 2. armáda ještě potlačovala rozsáhlé povstání (asi 25 tisíc „bodáků a šavlí“) v povodí řeky Kamy mezi Iževskem a Vótkinskem, které trvalo až do poloviny listopadu. Nicméně 4., 1. a 5. armá-da v těžkých bojích vytlačily legionáře a bělogvardějce Lidové armády a uralské kozáky za Volhu. Bojové umění jednotek RKKK zatím zůstávalo daleko za taktickým uměním legionářů a bělogvardějců, kteří udrželi Syz-raň až do 3. a Samaru do 10. října.⁴⁸ Těžké boje na Východní frontě trvaly celou zimu a RKKK v nich postupně zatlačovala „bílé“ dále na východ smě-rem k Orenburgu, který obsadila 22. ledna 1919 a Orsk (22. 2. 1919). Na severnějších úsecích fronty byl postup méně úspěšný.

Operace a ofenzíva v září 1918 znamenaly skutečný zrod Rudé armády jako bojové síly, přelom jak ve vojenském, tak psychologickém smyslu,

⁴⁷ *Encyklopedija*, s. 28.

⁴⁸ *50 let*, s. 49n. *Encyklopedija*, s. 376nn. Bubnov A. – Pokrovskij M. – Thomas J., *Dějiny občanské války*, s. 350nn. Porážky oslabily již tak slabou vládu Komuče a posílily snahu důstoj-nických organizací předat vládu diktátorovi, populárnímu admirálovi A. V. Kolčakovovi, který se vracel z USA, aby se připojil k protibolševickému boji. Podle sovětského líčení Kol-čak provedl převrat, avšak ve skutečnosti mu 18. listopadu veškerou moc předalo samo direktorium. Kolčak se pak v Omsku prohlásil Nejvyšším vládcem a nejvyšším velitelem. Trukan G. A., *Verchovnyj pravitel Rossii. Otečestvennaja istorija*, 1999, č. 6, s. 28n.

neboť byla již schopna provést první velkou ofenzívu proti zkušenému nepříteli. Trockij později poznamenal, že se Rudá armáda naučila bojovat. Ostatně okamžitě využil prvních úspěchů k posílení své prestiže a zdůraznění, že jeho koncepce je správná. V telegramu Leninovi z Kazaně 11. září hlásil, že musí opětovně zdůraznit to, co dokazoval na začátku operací u Kazaně, totiž, že „vojáci Rudé armády jsou ve své většině vynikajícím bojovým materiálem. Neúspěchy minulých měsíců byly výsledkem špatné organizace. Nyní, když tato organizace vznikla v boji, naše jednotky bojují s neporovnatelným hrdinstvím.“⁴⁹ Všeruský ústřední výkonný výbor schválil v polovině září na počest vítězství zřízení prvního sovětského vyznamenání za odvahu v boji „Řád rudého praporu“. Jako první ho obdržel V. Bljucher, jehož „partyzánská armáda“ operovala v týlu čs. legií a bělogvardějců, a dále ho obdrželi V. Čapajev, D. G. Gaj, S. M. Budonnyj a další. Začala se vytvářet nová oslavovaná bolševická elita, která odvozovala své privilegované postavení v rámci sovětského systému právě zásluhami z občanské války.

V bojích na Východní frontě na přelomu srpna a září 1918 se změnil charakter občanské války. Z chaotických střetů menších jednotek bez záloh a zásob, bez ústředního velení a pevné frontové linie, kdy se oddíly přesouvaly především po železnicích, z tzv. války na kolejích, se přeměnila ve válku, v níž bojovaly poměrně velké útvary podle klasických vojenských principů na relativně pevné linii fronty. Faktor obrovských prostorů a vzdáleností však nabízel způsob boje s využitím manévru.

Vítězství na východě bylo nepochybně osobním vítězstvím Trockého proti jeho kritikům a odpůrcům i vítězstvím jeho koncepce budování armády, která začala přinášet výsledky. Vzápětí se ukázalo, že je umlčelo jen na krátkou dobu, neboť došlo k dalšímu ostrému střetu. Stalin, který v polovině září pobýval v Moskvě a konferoval s Leninem, hýřil ohledně vojenské situace u Caricynu optimismem. Těsně před odjezdem z města 19. září v rozhovoru pro noviny *Izvestije* tvrdil, že u nepřítele nastává „úplný rozklad“ a naopak, že u sovětských jednotek „pozorujeme stmelení a jednotu“, což přičítal skutečnosti, že „nyní máme nový velitelský sbor z důstojníků, kteří vzešli z řad vojáků...sbor, kterému vojáci Rudé armády plně důvěřují.“⁵⁰ Nepřímo tak opět kritizoval Trockého koncepci. Stalin se

⁴⁹ *The Trotsky Papers*, s. 126nn.

⁵⁰ Stalin J. V., *Spisyy*. Sv. 4, s. 129n.

ovšem hluboce mýlil v odhadu sil a záměrů protivníka. Téhož dne, kdy se vrátil do Caricynu, 22. září, totiž zahájily čtyři operativní skupiny Krasnovy kozácké Donské armády v celkové síle asi 45 tisíc mužů s 20 tisíci mužů v záloze druhý útok na Jižní frontě proti Caricynu. Do poloviny října se jim podařilo postoupit až k předměstím města a dostat se na levý břeh Volhy, čímž ohrozily tyl sovětských jednotek.⁵¹

V době útoku proti městu byla nová vojenská rada frontu, schválená 17. září, jejímž velitelem byl P. P. Sytin, Stalin a Minin komisaři a Vorošilov pomocníkem velitele, v rozkladu. Stalin se jmenoval do čela rady a bez ohledu na velitele frontu Sytina začal vydávat rozkazy vojskům a mj. podřídil všechny jednotky Jižního frontu I. L. Sorokinovi, bývalému veliteli partyzánského oddílu.⁵² Krize vyvrcholila 29. září na zasedání revoluční vojenské rady Jižního frontu. Zde se střetl Sytin, zastávající názor, že řízení vojenských operací je plně v jeho kompetenci velitele s ostatními, kteří argumentovali tím, že rozhodování rady musí být kolektivní. Když se Sytin obrátil na Revvojensovět, Stalin ho 2. října sesadil z funkce velitele fronty a navrhol, aby velitelem byl jmenován Vorošilov.⁵³

Situaci ve velení Jižního frontu se musel zabývat Revvojensovět, který potvrdil princip nevměšování se politických komisařů do pravomocí velitelů. 1. října konflikt projednávalo také byro bolševické strany a celý ústřední výbor. Jejich pokyny shrnul v telegramu ze 2. 10. Stalinovi, Mininovi a Vorošilovovi, Sverdlov. Zdůraznil především skutečnost, že všechny rozkazy Revvojensovětu jsou závazné pro členy vojenských rad front. Požadoval proto na nich, aby je splnili a pokud by s nimi nesouhlasili, že se mohou obrátit na sovětskou vládu, VCIK či v krajním případě na ÚV bolševické strany, případně se vypravit do Moskvy a projednat zde situaci. Rozhodně však odmítl jakékoliv další konflikty.⁵⁴

Stalin přesto již 3. října jmenoval Vorošilova velitelem právě zformované silné 10. armády, která hrála klíčovou roli při obraně Caricynu a požadoval, aby ústřední výbor projednal jednání Trockého, které podle něho hrozilo rozvrácením Jižní fronty. Stalinovo zjevné ignorování a obcházení Revvojensovětu evidentně rozzuřilo Trockého, který následujícího dne

⁵¹ *Encyklopedija*, s. 407.

⁵² Sorokin byl pro své nezvladatelné chování, popravu několika stranických činitelů a další zločiny postaven mimo zákon a 30. 11. 1918 popraven. *Encyklopedija*, s. 557.

⁵³ Slavin M. M., *Revvojensovet v 1918–1919gg.* Moskva 1974, s. 71. *Encyklopedija*, s. 186.

⁵⁴ Text telegramu, in: *Chrestomatija*, s. 205.

v telegramu Leninovi kategoricky požadoval, aby byl Stalin odvolán. Psal mu, že „věci se na caricynské frontě vyvíjejí špatně, bez ohledu na přebytek sil. Vorošilov může velet pluku, ale ne armádě, která má 50 tisíc vojáků. Přesto ho ponechám velet 10. caricynské armádě za předpokladu, že se podřídí veliteli Jižního frontu Sytinovi.“⁵⁵ Trockij si Leninovi také stěžoval na to, že Stalinovy akce narušují všechny jeho plány a že z Jižního frontu nedostává na své velitelské stanoviště v Kozlovu žádná hlášení, i když o ně žádal. Pro nedostatek času daný podzimmím počasím nemůže tudíž koordinovat protiútok. Zdůrazňoval také, že sovětská armáda má velkou převahu, ale že v jejím velení vládne anarchie. Ve vztahu k politicky silnému Stalinovi však potřeboval Leninovu podporu, a proto zdůrazňoval, že se to „může do 24 hodin s Vaší pevnou a rozhodnou podporou změnit. V každém případě je to jediná možnost, jakou si dovedu představit.“⁵⁶

Již otevřený konflikt Stalina s Trockým přiměl Lenina, aby 5. října pozval Stalina k rozhovorům v Moskvě. Stalin odcestoval do hlavního města následujícího dne. Jak při cestě do Moskvy, tak při zpáteční do Caricynu (11. 10.) jeho vlak jel přes Kozlov, kde měl Trockij tehdy hlavní stan, aniž by se obtěžoval setkat se s Trockým. Nejvyšší vedení bolševické strany vyřešilo konflikt šalamounsky. Stalin sice ještě zůstal členem vojenské rady Jižního frontu, ale po polovině října ho stáhlo z Caricynu. Již 8. října ho však jmenovalo členem samotného Revvojensovětu republiky, tedy do Trockého domény.⁵⁷ Lenin sice nedal a dát Stalinovi nemohl to, o co usiloval tehdy nejvíce, tj. vynětí z kompetence Revvojensovětu a Trockého, avšak dosadil ho do rozhodujícího vojenského orgánu státu, což posílilo Stalinovu prestiž a umožnilo mu zasahovat do vojenských záležitostí a prosazovat svoji kamarilu. Trockij se dostal pod větší kontrolu. Koncem listopadu proto kontroval vytvořením malého byra Revvojensovětu složeného z Trockého, Vacetise a Aralova, náčelníka vojenské rozvědky. Nové byro mu sice umožnilo zjednodušit přijímání rozkazů, jak Trockij argumentoval, ale současně také poněkud omezovalo možnosti jeho nepřátel, včetně Stalina, zasahovat do práce orgánu.⁵⁸

Stalinův odjezd do Moskvy umožnil Trockému reorganizovat velení Jižního frontu. Do jeho nové vojenské rady byl potvrzen jako velitel Sytin

⁵⁵ *The Trotsky Papers*, s. 134.

⁵⁶ Tamtéž, s. 136.

⁵⁷ *VIŽ*, 1966, č. 12, s. 111. Stalin J. V., *Spisy*, Sv. 4, s. 431.

⁵⁸ *Direktivny glavnoho kommandovanija Krasnoj Armii (1917–1922)*. Moskva 1969, s. 63, 77.

a členy se stali K. A. Mechonošin a B. G. Legrand, což umožnilo Sytinovi zreorganizovat čtyři sovětské armády válčící v oblasti města a na Jižní frontě. Velitelem 10. armády na níž zcela spočívala obrana Caricynu a celé Jižní fronty, zůstal Vorošilov, i když Trockij složení armády i jejího velitele hodnotil velmi kriticky. Zvláště měl výhrady vůči jejímu složení z různorodých a nedisciplinovaných velitelů. Musel ale uznat, že ji zvládá jen „velmi tvrdá Vorošilovova ruka“.⁵⁹

Těžké boje v téměř obklíčeném Caricynu a na Jižní frontě trvaly téměř celý říjen a teprve 25. října se podařilo posíleným sovětským jednotkám vytlačit Donskou armádu opět až za řeku Don. Vorošilovova 10. armáda v nich ztratila na 60 tisíc mužů, což bylo daleko více než činil její výchozí stav vojáků (40 tisíc „bodáků a šavlí“, i když Trockij v telegramu Leninovi hovořil o 50 tisících). Její vysoké ztráty byly podle pozdějších sovětských hodnocení důsledkem nedostatku kázně, špatného velení, které bylo mj. způsobené nedostatkem vojenských specialistů.⁶⁰

Stalin v konfliktu kromě praktických otázek ohledně podřízenosti Trockému a jeho rozkazům, kladl důraz spíše na revoluční nadšení, víru a politickou loajalitu, které stavěl nad výcvik a znalosti vojenských specialistů. Osobními antipatiemi výrazně zatížený spor současně ve vyhraněné míře odrážel obecnější problémy ve vztazích mezi vojenskými specialisty a nestraníky a politickými komisaři, či členy bolševické strany. Tyto konflikty trvaly po celou dobu občanské války, avšak nejostřeji se vyhrály právě v roce 1918, kdy byl institut vojenských specialistů oficiálně zaveden a nebyly přesněji definovány ani jejich pravomoci a vzájemné vztahy a kdy tři čtvrtiny velitelů RKKK tvořili vojenští specialisté. Ti početně velmi výrazně převyšovali počty rudých velitelů, kteří dokončili velitelské kurzy (1773 absolventů), a i počet komisařů a jejich zkušenosti byly relativně nízké.

Napětí mezi komisaři a specialisty bylo však jen jednou ze stránek bojů o kontrolu nad armádou. Několikrát mobilizace členů RKS(b) do armády, kdy např. druhá z nich v listopadu 1918 měla zajistit vyslání do jednotek Jižního a Východního frontu asi 40 tisíc bolševiků, vyvolávaly tenze tentokrát mezi vojenskými specialisty a komisaři na straně jedné a mobilizovanými členy strany na straně druhé. Komisaři podléhali Všeruskému byru vojenských komisařů, avšak nově mobilizovaní bolševici se v armádě stali

⁵⁹ *The Trotsky Papers*, s. 164.

⁶⁰ *50 let*, s. 53. *Enciklopedija*, s. 407.

členy armádních stranických organizací, které si činily nároky na rozsáhlé kompetence. Formálně navíc stále zůstávali členy svých mateřských civilních organizací, jež je s velkou slávou vyslaly do armády a očekávaly, že budou dosazeni do odpovědných funkcí jako komisaři. Cítili se být příslušníky politické elity a jen nesnadno se podřizovali disciplíně. Jejich frustrace rostla zvláště v těch případech, kdy komisařem nebyl bolševik. V roce 1918 takových bylo mnoho, neboť ještě v prosinci plných 40 % všech politických pracovníků nebylo členy bolševické strany.⁶¹

S prodlužujícími se těžkými boji a mimořádně drsnými podmínkami v armádě a především na frontě se řada rozčarovaných bolševiků vracela do svých domovů a organizací. Jejich dezerce dosáhly takových rozměrů, že ÚV RKS(b) musel nařídit všem organizacím, aby takové navrátilce považovaly za dezertéry a posílali je za trest do týlu k pracovním jednotkám.⁶² Souběžně rapidně rostly dezerce mužstva obecně do té míry, že sovětská vláda musela v prosinci 1918 vytvořit při Radě dělnické a rolnické obrany speciální komisi pro boj s dezertérstvím.⁶³ Problém dezercí se posléze sice podařilo utlumit, avšak nikdy uspokojivě vyřešit.

Největší kompetenční problémy ve vztazích ve velitelském sboru odstranila tři nařízení sovětské vlády z 12. prosince 1918 a to o velitelích armád, které jsou součástí frontu, o velitelích frontu a o vrchním veliteli. V čele frontů a armád zůstávaly revoluční vojenské rady s upřesněním, že rozkaz velitele musí podepsat další člen rady. Bez druhého podpisu byl neplatný. Nařízení dále podrobněji precizovala práva a povinnosti nejvyšších vojenských velitelů, včetně práva sesazovat a jmenovat podřízené velitele. Rozsáhlou problematiku velení a řízení vojsk v poli upravoval dlouho zpracovávaný předpis „Nařízení o řízení vojsk v poli v době války“ schválený Revvojensovětem 26. prosince 1918.⁶⁴

V téže době se zásadně změnila válečná situace a vnější vztahy v Evropě. Bolševičtí předáci spojovali osud přežití ruské revoluce s nástupem

⁶¹ Kolyčev V. G., *Partijno – političeskaja rabota v Krasnoj armii v gody graždanskoj vojny*. Moskva 1978, s. 368. Místní organizace si naproti tomu stěžovaly, že stálé mobilizace a odvody jejich členů je oslabují do té míry, že přestávají být funkčními. Odmítaly se proto vzdávat dalších členů. Hagen M., *Soldiers in the Proletarian Dictatorship. The Red Army and the Soviet Socialist State, 1917–1930*. Ithaca 1990, s. 80n.

⁶² KPSS *o vvooruženych silach Sovětskogo sojuza. Dokumenty 1917–1968*. Moskva 1969, s. 74–75. 91–92.

⁶³ Kolyčev V. G., *Partijno-političeskaja rabota*, s. 253.

⁶⁴ Kljackin S. M., *Za zaščitě*, s. 240nn.

proletářských revolucí ve vyspělých státech a zvláště v Německu. V listopadu 1918 se zdálo, že se jejich toužebné očekávání naplňuje, neboť 9. listopadu byla svržena v Berlíně císařská vláda, vyhlášena republika a zprávy naznačovaly, že se moci v Berlíně a některých městech chopily po ruském vzoru dělnicko-rolnické sověty. Události se však nevyvíjely podle bolševických představ a nová slabá sociálně demokratická vláda neměla zájem na revoluci a vyjednávala s Dohodovými státy o příměří, které bylo uzavřeno 11. listopadu. Podle jeho podmínek se německá vojska měla začít okamžitě stahovat z okupovaných území Francie, Belgie a dalších států, avšak na východě měla zůstat i nadále na svých pozicích, dokud jim Spojenci ve vhodný okamžik nenařídí odchod. Polsko, pobaltské státy vyhlásily nezávislost, na Ukrajině se moci chopila nacionalistická vláda Direktoría. Sovětské Rusko využilo situace a 13. listopadu vyhlásil Všeruský ústřední výkonný výbor brestlitevskou smlouvu za neplatnou. Jednotky RKKK, které ještě měla k dispozici na západě, zahájily současně na základě rozkazu rady lidových komisařů z 11. listopadu společně s místními rudými gardami obsazování Pobaltí, Běloruska a Ukrajiny, kde se rozhořel dlouhý boj s ukrajinskými nacionalistickými vojsky atamana S. V. Petljury.

Pobaltí, Ukrajina či Bělorusko již v této době bylo jen stěží možné považovat za součást ruského státu. K moci se v nich dostala nacionalistická hnutí, jež německá správa uznala za partnery. Útok Rudé armády by proto považovala za cizí invazi a za takovou by ji považovaly Dohodové státy, které by zde mohly intervenovat. Existovalo také silné riziko, že by obsazením těchto území mohl sovětský režim přijít o pracně budovaný obraz bojovníka za sebeurčení národů. Pokusem o řešení problému bylo vytváření nových sovětských republik. Pregnantně formuloval bolševickou politiku Lenin v instrukci Vacetisovi 29. listopadu 1918. „S postupem našich jednotek na západ a na Ukrajinu“, telegrafoval Lenin, „budou vytvářeny prozatímní oblastní sovětské vlády, které by měly upevnit místní sověty. Tato okolnost je příhodná, neboť zbavuje ukrajinské, litevské, lotyšské a estonské šovinisty možnosti považovat postup našich jednotek za okupaci a vytváří příznivou atmosféru pro další postup našich vojsk. Jinak by se byla naše vojska dostala v obsazených oblastech do trapné situace a obyvatelstvo by je nevívalo jako osvoboditele.“⁶⁵ Leninem použitou taktiku používal sovětský režim, byť z jeho hlediska s nepříliš uspokojivými výsledky, prakticky po celou dobu své existence.

⁶⁵ Lenin V. I., *Sebrané spisy*. Sv. 37. Praha 1988, s. 261.

Kapitulace Ústředních mocností radikálně změnila strategickou situaci a po více než čtyřech letech otevřela pro Dohodové státy Černé moře, kam se nyní soustřeďovala hlavní pozornost. První britské a francouzské válečné lodi propluly tureckými úžinami již 11. listopadu. O dva týdny později kombinované britsko-francouzsko-italské síly obsadily Sevastopol a téměř současně se vylodily v Novorossijsku a navázaly přímý kontakt s gen. Děnikinem a jeho Dobrovolnickou armádou. Francouzsko-řecké jednotky obsadily Oděsu na Ukrajině a britské Baku a Batumi, což jim dávalo předpoklady ke kontrole celého Kavkazu. 18. listopadu předala slabá koaliční vláda Komuče v Omsku moc admirálovi A. V. Kolčakovi, který se prohlásil Nejvyšším vládcem „Vší Rusi“. Konzervativní Kolčak měl poměrně silnou podporu ruských nacionalistů a protibolševických sil a stal se osobností, okolo níž se na Sibiři soustřeďovaly protibolševické síly. Ze zahraničních mocností ho podporovala především Velká Británie.⁶⁶

Bolševická strana reagovala na situaci, kdy byla stále v trvalém obklíčení a na trvajících boje na frontách utužením mobilizace lidských i materiálních zdrojů. Rudá armáda sice podle sovětských údajů dostala ve druhé polovině roku 1918 na 2 tisíce polních děl, asi 2,5 mil. dělostřeleckých nábojů, prý přes 900 tisíc pušek a 8 tisíc kulometů, avšak ani to zdaleka nestačilo. Koncem roku 1918 mohl sovětský zbrojní průmysl, řízený podle válečného komunismu, měsíčně vyprodukovat 60 tisíc pušek a asi 90 tisíc dělostřeleckých granátů.⁶⁷ Bolševický režim sáhl k ještě těsnější centralizaci vedení války. Všeruský ústřední výkonný výbor 30. listopadu potvrdil svůj dekret z 2. září, kterým vyhlásil RSFSR vojenským táborem. Maximální mobilizaci a rozdělování všech zdrojů pro vedení války měl zajišťovat nový mimořádný orgán vytvořený 9. listopadu, Rada dělnické a rolnické obrany pod Leninovým řízením. Jejímí prvními členy se stal Stalin (za VCIK), který se stal v Radě Leninovým zástupcem, dále Trockij za Revvojensovět, L. B. Krasin (odpovědný za zásobování Rudé armády), V. I. Něvskij (komisař dopravy), N. P. Brjuchanov (komisariát zásobování potravinami) aj.⁶⁸

Pro Stalina znamenalo jmenování do Rady obrany a dokonce za Lenina nástupce, další krok vzhůru v hierarchii bolševické strany a potvrzení jeho místa ve válečném establishmentu a v orgánu, který byl nadřazen Revvojensovětu. Všechny důležitější otázky a spory se ovšem projednávaly

⁶⁶ Lincoln W. B., *A History of the Russian Civil War, 1918–1921*. New York 1989, s. 186nn.

⁶⁷ *50 let*, s. 56n. Část výzbroje pocházela ze zásob ve skladech, či byla kořistního původu.

⁶⁸ *50 let*, s. 56n. *Encyklopedija*, s. 547.

v politickém byru bolševické strany, na plénech ÚV, případně na sjezdech strany, které se tehdy konaly každoročně a vyznačovaly se bouřlivými diskusemi. Jejich usnesení byla závazná pro všechny ostatní instituce. Koncem roku 1918 se tak formovala řídicí a velitelská struktura RKKa a sovětského státu, která vydržela po celou dobu občanské války. Nejdůležitější instituce přežily do poloviny 30. let.

Součástí celkové válečné mobilizace bylo vybudování tří milionových ozbrojených sil, které vyžadovalo vypracování nového plánu jejich výstavby a opatření k mobilizaci lidských i materiálních zdrojů. Návrh zpracovala nejvyšší vojenská inspekce RKKa a 19. října ho předložila radě lidových komisařů a ÚV RKS(b).⁶⁹ Rada obrany však 18. prosince schválila program výstavby armády jen o síle 1,5 mil. mužů, který doprovázela řada opatření směřujících ke zvýšení výroby vojenské výzbroje a výstroje a zajištění zásobování atd. Mobilizace lidských zdrojů se již neomezovala jen na dělníky a chudé rolníky, ale zasáhla také střední rolníky, které bolševici považovali z ideologických hledisek za nejisté. Díky mobilizacím bylo od září 1918 do března 1919 povoláno 1,487 mil. mužů a početní stavy armády vzrostly z asi 800 tisíc na počátku prosince 1918 na 1,63 mil. mužů. Z nich se na počátku března 1919 nacházelo více než 620 tisíc mužů na frontách, proti 227 tis. „šavlí a bodáků“, které však tvořily jen část vojska k 1. prosinci 1918. V listopadu měla armáda celkem 38 pěších divizí a v prosinci byly formovány další 4 divize. RKKa tedy měla koncem roku 1918 42 pěších divize a 3 jezdecké.⁷⁰ Současně byly v průběhu listopadu a začátkem prosince zreorganizovány fronty na kterých operovalo 12 armád.⁷¹

Revvojensovět vydal již v předstihu 13. listopadu rozkazem č. 220 pokyn k přeformování jednotek podle nové struktury a nových tabulkových počtů. Pěší divize se nazývaly střeleckými a byly formovány podle trojčlenného systému. Každá měla mít 3 brigády, brigáda tři pluky, dále osm dělostřeleckých oddílů, jezdecký oddíl, protiletadlovou jednotku, ženijní prapor, spojovací prapor a další jednotky. Početní stavy divize měly dosa-

⁶⁹ 50 let, s. 56n.

⁷⁰ *Dekrety sovětskoj vlasti*. Tom IV, Moskva 1968, s. 581. Doklad Glavnogo Komandovanija v Revvojensovět Respubliki o strategičeskom položenii respubliki k 1 dekabru 1918 g. *VIŽ*, 1968, č. 2, s. 86. *Enciklopedija*, s. 295. Šatagin N. I., *Organizacija*, s. 102.

⁷¹ Jednalo se o Východní front (1., 2., 3., 4., 5. armáda), Jižní (8., 9. a 10. armáda), Kavkazsko-kaspický front, který se považoval také za součást Jižního (11. a 12. armáda). Dále Severní front (6. a 7. armáda) a Západní armádu, jež byla podřízená vrchnímu veliteli. *Doklad Glavnogo Komandovanija*, s. 86.

hovat 60 tisíc mužů, přičemž avšak jen asi 46 % z nich tvořilo tzv. bojový element, tj. vlastní bojovou sílu divize. Vznikl by tak ovšem neovladatelný kolos a armáda neměla ani dostatek vojáků a výzbroje, aby zajistila jejich zformování a prakticky žádná divize nedosáhla předpokládaných stavů. Revvojensovět samotný byl nucen již v březnu následujícího roku oficiálně přiznat 35 % nenaplněnost tabulkových počtů a u pluků snížit počty kulometů na polovinu (ze 48 na 24) a děl z předpokládaných 116 na 44. Za válečných tažení stavy jednotek ve skutečnosti velmi výrazně kolísaly a většinou se pohybovaly mezi 7–15 tisíci vojáků, přičemž tzv. bodáky tvořily jen asi 40 % početních stavů divize a k 1. únoru 1919 u jednotek chybělo plných 65 % kulometů a 60 % děl.⁷²

RKKA měla v této době jen tři jezdecké divize a i když Revvojensovět vydal nové tabulkové počty jezdecké divize, která měla mít celkem 8346 mužů a 9226 koní, většina kavalérie byla rozptýlena u střeleckých divizí. Na počátku roku 1919 měla proto na frontách celkem jen asi 40 tisíc „šavlí“. Armádní velitelé i bolševičtí předáci si sice stále více uvědomovali strategický i taktický význam jezdeckta v obrovském ruském prostoru, který jim ukazovalo jezdeckto nepřítel, armáda však neměla k dispozici dostatek koní a ani mužstva, neboť jízda vyžadovala dlouhý a specializovaný výcvik. Teprve v průběhu roku 1919 došlo ke změně a jen od září do konce roku bylo zformováno 10 jezdeckých divizí a v září 1919 pak první vyšší jednotka, jízdní sbor, který byl již v listopadu přeměněn na 1. jízdní armádu.⁷³ Ve výzbroji polní (dějstvující) armády se na počátku roku nacházelo asi 1700 děl a Rada obrany proto v prosinci 1918 nařídila zvýšit jejich výrobu.

Z nových druhů výzbroje, které se objevily na bojištích až v průběhu první světové války, měla RKKA k dispozici asi 150 obrněných automobilů soustředěných do 37 oddílů a disponovala 23 obrněnými vlaky, které na velkých rozlohách bojišť, kde byla komunikační síť velmi řídká, hrály důležitou roli v podpoře pěchoty. Koncem roku 1918 měla k dispozici také na 60 leteckých oddílů (po 6 letadlech), z nich ovšem plných 45 bylo průzkumných. Celkem měla RKKA podle sovětských údajů 435 letadel nejrůznějších typů a většinou zastaralých, ale jen 269 pilotů a 59 pozorovatelů. Letectvo trpělo nedostatkem pohonných hmot, náhradních dílů a údržby.

⁷² 50 let, s. 58, 70. *Encyklopedija*, s. 569. Šatagin N. I., *Organizacija*, s. 103nn.

⁷³ *Encyklopedija*, s. 242n.

Válečné námořnictvo mělo sice k dispozici 2 bitevní lodě a 2 křižníky a množství menších lodí, ale v podmínkách občanské války měly větší význam říční flotily vyzbrojené desítkami menších lodí a ozbrojených parníků (celkem asi 54), které vyvíjely činnost ve prospěch pozemních jednotek. Protivník, včetně vojsk dohodových států, mohl podle tehdejších Vacetisových odhadů postavit proti RKKA asi 400 tisíc vojáků. Z toho na Jižní frontě asi 220 tisíc, na Východní 120 tisíc a na Severní do 45 tisíc mužů.⁷⁴

Boje na Východní frontě trvaly až do roku 1920. Jejich průběh se celkově vyvíjel stále zřetelněji proti Kolčakovovým vojskům, které Rudá armáda zatlačovala stále více na východ, na Sibiř. Pozornost se však již od prvních měsíců roku 1919 soustřeďovala především na jih země, kde vyvstala jedna z největších hrozeb bolševickému režimu v podobě Děnikinových bělogvardějských vojsk. To je však již další kapitola.

Summary

First Struggles of the Civil War in Russia and the Red Army in 1918

The paper analyses the Red Army in the second half of 1918 in terms of its organisation, structure, and manpower. The author paid the attention to the Red Army in the context of the beginning Civil War, mentions also Trotsky's concept of the building-up of the armed forces of the Bolshevik regime which was approved by the 5th All-Russian Congress of the Soviets, and his conflicts with the opposition led by Stalin. The efficiency of the establishment of the Red Army is measured by the fact that when the military operations were taking place mainly on the Eastern front, Red Army, after initial problems, successfully faced the White offensive by Admiral Kolchak. The author also demonstrates how the war changed and how the isolated struggles converted into regular military operations on relatively stable front lines.

⁷⁴ 50 let, s. 60nn. *Doklad Glavnogo komandovanija*, s. 87.